

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2011-03-17

UDK 821.163.6.09-1:316.7(450.361=163.6)

(RAZ)VREDNOTENJE PODOBE TRSTA V SODOBNI POEZIJI SLOVENCEV V ITALIJI

David BANDELJ

Ul. Palladio 19, 34170 Gorica, Italija
e-mail: dbandelj@yahoo.it

IZVLEČEK

Članek obravnava pet pesniških podob Trsta, ki jih je ustvarilo prav toliko sodobnih slovenskih pesnikov iz Italije (Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk in Nadja Švara) in se zaustavlja ob involuciji vrednotenja vloge mesta Trst ter ugotavlja zanjo možne vzroke, ki izhajajo predvsem iz družbenega konteksta razumevanja Trsta in njegovega pomena za slovensko kulturno, literarno in socialno zgodovino.

Ključne besede: književnost Slovencev v Italiji, sodobna poezija, podoba Trsta, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk, Nadja Švara

(S)VALUTAZIONE DELL'IMMAGINE DI TRIESTE NELLA POESIA CONTEMPORANEA DEGLI SLOVENI IN ITALIA

SINTESI

L'articolo analizza cinque immagini poetiche di Trieste create da cinque poeti contemporanei sloveni d'Italia (Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk in Nadja Švara), soffermandosi sull'involuzione che si registra nella valutazione del ruolo della città di Trieste indagandone le possibili ragioni, derivanti in primis dal contesto sociale di comprensione di Trieste e della sua importanza per la storia culturale, letteraria e sociale slovena.

Parole chiave: letteratura degli Sloveni in Italia, poesia contemporanea, immagine di Trieste, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk, Nadja Švara

UVOD

Podoba Trsta v literaturi Slovencev v Italiji je od leta 1945 doživela zanimivo literarno usodo. Slednja je razvidna skozi pesniško besedo nekaterih avtorjev, ki so Trstu dali poseben pomen in ga obravnavali kot mnogopomenski simbol te ali one vrednote. Da je bil Trst živo vpisan v slovensko kulturno zavest, nam pričajo že različni poskusi njegove celovite obravnave v antologijah Franceta Bernika (*Trst v slovenski poeziji*) in Marije Pirjevec (*Tržaška knjiga*). Obe antologiji sta skozi mrežo tekstov o Trstu in njegovi širši odmevnosti v slovenskem prostoru prepletli razne avtorje v mozaik podob, ki je ustvaril presenetljivo zanimivo sliko o različnih pomenih Trsta v slovenski literaturi in slovenski kulturni zavesti. Trst ni bil namreč nikdar le topografski pojem, ampak predvsem duhovni. France Bernik (1984, 13) ugotavlja, da je v podobo Trsta vedno vraščeno tudi doživljajsko čustvo, ki je lahko filozofsko, ljubezensko ali socialno.

Iz motiva Trsta gotovo veje tematizacija njegove vloge v slovenski nacionalni zgodovini, ki je predstavljala za vse Slovence kompasovo iglo v njihovi narodotvornosti. Trst kot vprašanje slovenske zgodovine je torej globoko zaznamoval tudi literaturo, še posebej poezijo. Ana Toroš (2010, 267) pri tem pravi, da se v času pred drugo svetovno vojno Trst pojavlja povečini kot estetsko ozadje ljubezenskih in drugih izpovedi, kot sidrišče slovenstva pa je v literaturi prikazano le po koncu druge svetovne vojne, čeprav se že med obema vojnama pojavljajo zametki tematizacije posameznih prostorov in dogajanj, ki povezujejo Trst s slovensko nacionalno usodo.

Kronotopsko konstanto, ki jo torej obravnavamo v tem članku, gre torej razumevati v luči tega, da je šele po drugi svetovni vojni Trst dobil – s hrepenenjsko deziluzijo ob Londonskem memorandumu (1954), po katerem je mesto dokončno pripadlo Italiji – status simbolnega toposa, o čemer pričajo različni teksti, ki so bili napisani o Trstu. O njih prinaša *Tržaška knjiga* Marije Pirjevec nekaj odlomkov iz literarne in splošne kulturne zgodovine Trsta, kjer je status simbolnega mesta zaznati npr. v odlomkih iz del Srečka Kosovela, Joža Vilfana, Borisa Pahorja, Jožeta Pirjevca idr.

Namen te razprave je orisati razvoj, ki ga ima motiv Trsta v poeziji tistega literarnega sistema,¹ ki je z njim usodno zvezan bodisi geografsko bodisi kulturno, to je literatura Slovencev v Italiji, čigar Trst je dolgo let veljal za duhovno in fizično središče. Preteklik je tu obvezen, saj trenutna policentrična razseljenost Slovencev v Italiji (in posledično njihovega ustvarjanja) med Trstom, Gorico, Čedadom, Kanalsko in Rezijansko dolino go-

vori zoper sodobno veljavnost Pogačnikove ugotovitve (1972, 48), da je Trst »naravno gospodarsko, družbeno in kulturno stikališče, kamor se stekajo moči s celotne dežele«. Treba pa je povedati, da je Trst še vedno stereotipno močno prisoten v zavesti ljudi kot središčna krajevna referenca za slovensko manjšino v Italiji, saj je Trst sedež nekaterih pomembnih manjšinskih institucij, poleg tega pa tudi upravno središče dežele Furlanije Julijske-Krajine.

V poeziji, ki nastaja med Slovenci v Italiji, je podoba Trsta prepoznavna kontinuiteta, ki se sicer sporadično pojavlja pri različnih pesnikih in vzpostavlja pogled v razvoj usode mesta v očeh ljudi, ki v njem, z njim ali ob njem tesno živijo. O njegovi posebnosti so pisali tudi italijanski tržaški intelektualci, od Scipia Slataperja prek Guida Voghere in Bobija Bazlena do Claudia Magrisa in Angela Are. Domala vsi so ugotavljali »tržaško« posebnost kot mesta več in več identitet ali celo mesta s shizofreno, patološko identiteto.

V zavesti povprečnega slovenskega človeka je Trst ob Ljubljani veljal za najpomembnejše slovensko mesto, ki se je s krilatico Ivana Tavčarja (usidrano v kolektivni spomin skozi predavanje Ivana Cankarja *Očiščenje in pomlajenje*), da je namreč »Ljubljana srce Slovenije, Trst pa njena pljuča«, (Cankar, 2001, 92) močno povzpел v narodno zavest in postal podoba neuresničenih slovenskih hrepenenj po celovitosti slovenskega ozemlja.

Toda kar izraža sodobna poezija Slovencev v Italiji, je v bistvu involucija z vidika vpogleda v zgodovinski razvoj podobe mesta. Če je na začetku šestdesetih letih XX. stoletja Trst idealiziran (verjetno kot posledica deziluzije ob Londonskem memorandumu), je njegova sedanjost postavljena na trdna realna tla in se hrepenenjska razsežnost v njej razblini. Pesniki, ki jih obravnavamo, to so Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk in Nadja Švara,² pišejo o Trstu z različnimi toni, različnimi pričakovanji in različno paleto podob, s tem pa oblikujejo motiv Trsta v zadnjih petdesetih letih na presenetljivo aktualističen način in zarisujejo njegovo razvojno pot, ki poteka v obratno smer od pričakovanega pozitivnega razvoja – evolucije. Od podobe Trsta kot mesta, ki leži na zanimivem geopolitičnem položaju stikališča, bi se od druge svetovne vojne pa do današnjih dni hipotetično pričakoval razvoj v smer vedno večje odprtosti, kozmopolitskosti in svetovljanstva. Toda tega pri pesnikih ne vidimo. Če gre torej po eni strani za razvoj ali evolucijo v slogovnem ali tematskem smislu, gre po drugi strani za razkroj oz. involucijo v smislu vrednot, ki jih Trst kot mesto lahko danes izrazi. S to držo pa pesniki vseeno upajoče opozarjajo na možni literarni položaj Trsta v prihodnosti.

1 Književnost Slovencev v Italiji razumem kot literarni sistem z lastnimi zakonitostmi, ki mu omogočajo obstoj kot samostojen sistem, čeprav ne nujno ločen od sistema slovenske literature (Gl. Bandelj, 2010, 432).

2 Slednje obravnavanih pesnikov ni naključno in sledi precej široko zasnovanemu kronološkemu toku. Pesniki so obravnavani v zaporedju njihovega prvega vstopa v slovensko literaturo, ki je rahlo različen od pojavljanja oz. objave v članku obravnavanih pesmi.

»ODPRTI« TRST MIROSLAVA KOŠUTE

Po mnenju Borisa Paternuja (1999, 190) je Miroslav Košuta (r. 1936) kot pesnik razpoznaven prav po tem, da v sodobno tržaško poezijo vpisuje živo scenerijo tržaškega mesta. Njegova motivika je topografsko dobro prepoznavna, podobe metaforično predstavljajo človekovo življenje in njegovo občutje zgodovine. Pesmi, ki jih je Košuta namenil Trstu, je veliko, za našo obravnavo pa se zdi najbolj značilna pesem *Ta Trst*:

Ta Trst je kot mesto na robu sveta.
Obreden in star gre pod stojnico hiš,
na grla kakor na flavte igra,
ko mu v srebrnino obraze loviš.

Cesarsko odpada nekdanji sijaj.
Po ulicah ladje na vetru drse.
Kot ženska odpira se na stežaj.
Grenkejši ko pelin so mrtvi ljudje.

Opasan z jeziki, ki pesmi pojo,
pijan od požara in strog od soli,
okraden za jutri, ob čast in nebo –
ta Trst je kot vera, ki ne dogori.
(Košuta, 1976, 82)

Opazovalčev zorni kot pogleda na mesto kaže na Košutovo močnejšo opredelitev za opis, ki spominja na slikarsko veduto (prim. Paternu, 1999, 191). Toda kmalu se literarni čopič ustavi in se lirski jaz zatopi v meditacijo o usodi mesta, ki je že na začetku definirano kot mesto »na robu sveta«. Rob, o katerem piše Košuta, pa ima že dvojno oznako. Gre za »rob sveta«, ki se izraža v tržaški identiteti. Ta je za vsak narod, ki živi v Trstu, samosvoja in se drugih v bistvu ne dotika. Angelo Ara in Claudio Magris, v zadnjem času tudi Tatjana Rojc, poudarjajo, kako so vse kulturne silnice različnih narodov v Trstu potekale povečini druga mimo druge (Rojc, 2010, 263; Ara-Magris, 2007, 43). To je imelo katastrofalne posledice tudi za sedanost, kakor ob zgodbi požiga Narodnega doma ugotavlja Jože Pirjevec v (Pirjevec, 2001, 130). Prav tako pa ima Košutov »rob« tudi geopolitično konotacijo, saj je tržaška fizična mejnost med vzhodom in zahodom dolgo veljala za enega izmed pomembnejših identitetnih dejavnikov mesta.

Toda Košuta se kot spreten pesnik izogne enoznačnemu pojmovanju in mu je podoba le primerna uvertura za poosebljanje mesta skozi njegovo zgodovinsko spremembo. Trst je za Miroslava Košuto svetlo in veliko mesto, glasnik mogočnih časov avstro-ogrske večkulturnosti, ki pa počasi izgublja »cesarski sijaj«. Močni naci-

onalistični poskusi na slovenski in italijanski strani, da bi Trst zadržali v celoti zase, so znani ne le iz kulturne zgodovine XX. stoletja, tudi tržaški prebivalci različnih narodnosti večinoma različno osmišljajo iste dogodke iz zgodovine mesta.³ Internacionalizem, ki je Trstu usojen, čeprav ga sam nerad priznava, je Košuti največji dar, ki ga mesto premore. Trst mu je simbol toposa, ki izraža kozmopolitizem in čeprav je tudi Košutovemu lirskega jazu jasno, da mesto umira (»grenkejši ko pelin so mrtvi ljudje«), ga – v tej pesmi – ne opisuje z melanholičnim tonom, ampak z vitalnostjo, ki jo Paternu (1999, 191) imenuje »južnjaška«, a ki bi jo brez težav lahko pripisali Košutovemu *sredozemskemu* občutenju sveta, lastnemu večini avtorjev iz književnosti Slovencev v Italiji. Trst mu postane »vera, ki ne dogori«.

Toda podoba Trsta, ki je kljub razpadu vitalna vera, ni za Košuto splošna (v svojem opusu se v naslovu druge pesmi, *Trieste triste*, npr. asonančno poigra s tržaško žalostjo), temveč je podoba za »ta« Trst. Trst, ki je odprt »na stežaj« in »opasan z jeziki, ki pesmi pojo«. »Ta« Trst, ki je dom za vsakogar, je za pesnika izrazito *odprti prostor*.

Čeprav je njegova vizija razpada občutena z noto strahu, je zaključek pesmi upajoč in prinaša vizionarski pogled v prihodnost, ko bo Trst, ki ga Košutov lirski jaz sanja kot vero preteklosti, postal realnost prihodnosti.

Značilna drža Košutovega lirskega subjekta, ki ob zaznavanju propadanja ostane pokončna, je močna znanilka neomajne vere v prihodnost Trsta, ki ji Košuta ostaja vseskozi zvest. Tudi ko se v drugih pesmih s še bolj barvito subjektivno perspektivo dotika podobnih tem (npr. v pesmi *Mesto z molom San Carlo*), je fantazijsko vraščen v brezčasnost in spaja preteklost in sedanost:

Naročil sem nekaj vlakov, da opremim postajo,
primerno število parnikov za pristanišče,
pomol Audace sem znova prekrstil v San Carlo.
(Bandelj, 2009, 43)

»Kettejev« pomol San Carlo iz njegove istoimenske pesmi *Na molu San Carlo* iz leta 1900, ki je bil prekrščen v Molo Audace po izkrcanju prve italijanske ladje »Audace« po koncu prve svetovne vojne v polnem razmahu iredentizma, Košuta znova povrne v nekdanji čas ter nato prikaže zanimiv tržaški *melting pot*:

Grki se petelinijo, težkajo Židje račune,
Dalmatinci mežikajo v prapor avstrijskega Lloyda,
Kranjcem ob Čehih Mihec in Jakec kujeta ure.
(Bandelj, 2009, 43)

Zaključek pesmi preteklost zopet poveže s sedanostjo oz. z brezčasnostjo, ko vplete podobo Dragotina

3 Pri tem velja omeniti tržaški že dolgo na dva načina razumljeni prihod partizanov IX. korpusa v mesto, dne 1. maja 1945, ki ga italijanski prebivalci povečini razumejo kot okupacijo, slovenski pa kot osvoboditev. Take zgodovinske »dileme« bi bile v Trstu težko rešljive prav zaradi zgodovinske mimobežne vloge, ki so jo odigrale različne med sabo nikdar povezane kulture. Scipio Slataper je že leta 1909 v florentinski reviji *La voce* pisal o tem, da Trst »nima kulture«, misleč na to, da ni kulturno enovit (Ara-Magris, 2003, 8).

Ketteja (tudi s spretno uporabo njegovega pesniškega jezika), ki iz nekdanjih časov popelje lirski jaz s seboj:

Od Miramara čolnič hiti ko labod belogrudi,
v njem z ljubico lepo mladi pesnik z bradoj:
moral je priti, da nerazdružljivo spet združi,
z mola San Carlo pa mene odpelje s seboj.
(Bandelj, 2009, 43)

Melanholija pa je tu le navidezna. V podtekstu je čutiti veliko vero v ponovno renesanso Trsta, ki ga Košuta ne pojmuje le kot kronotop, temveč kot posebno vrednoto, ki zajema zgodovinsko, narodno in osebno podobo stvarnosti. V njej je – kljub načelni krutosti življenja – treba najti vero za boljše dni, ki bodo šele prišli.

Taka podoba Trsta, ki jo postavljamo na naš raziskovalni začetek, postaja sčasoma zaradi zgodovinskih premikov ali stanj, pa tudi zaradi osebnih in kolektivnih deziluzij, drugače vrednotena.

»ZAPRTI« TRST MARKA KRAVOSA

Marko Kravos (r. 1943) se s svojim vstopom v slovensko literaturo izpostavi kot pesnik, ki Trst, kakor ga pozna npr. Košuta, popolnoma predrugači. Podoba, ki veje iz njegovih pesmi, je pretežno realistična, toda njegov verizem ni v diametralnem nasprotju z »idealnim Trstom« Miroslava Košute. Pri Kravosu gre za znamenje deziluzije, ki naznanja prihod novega pogleda na mesto. In kljub temu da France Bernik (1984, 12) Marka Kravosa označuje kot pesnika, ki se s svojimi pesmimi večidel osredotoča na »senčne strani resničnosti« in do »realne resničnosti vzdržuje distanco«, je treba povedati, da je sicer omenjena distanca le navidezna. Pesniški doživljaj je okleščen nepotrebnih metafizičnih kvalitet in je zato samo gola pripoved, primerna za izražanje globokega občutka razpada vrednote, kakršna je (bil) v vsej svoji mnogopomenskosti mesto Trst:

Trst

Ta bedna krtina zemlje,
sivo umazano morje,
dlani vse zatohle in potne
prosilke sonca.

Zaprte okna:
vlaga večerna
in topo listje v zraku
grizeta misli,
zdihata v prsi strup.
(Kravos, 1969, 68)

Če si поблиže ogledamo pridevnike, ki sestavljajo pesem (*bedna, sivo, umazano, zatohle, potne, topo*), bomo brez večjih težav zaznali, da so vsi pridevniki čustveno nabiti in izražajo veliko vpletenost lirskega subjekta v opis. Nostalgična podoba Trsta prti Kravosu

razpade, mesto postane le »krtina«, označba za zaprt, temen prostor, v katerem se ni dano gibati.

Kravosov lirski subjekt pa je tu opisovalec novega doživljanja prostora, ki je *zaprt*, kar ponazarja tudi z *incipitom* druge kitice z velelnikom »zaprite okna«. Ta drža v svojem bistvu napeljuje na nasproten način spopadanja s stvarnostjo, kot jo izraža Košutov subjekt. Če je pri Košuti rešitev v vzpostavljanju odnosov med različnimi tvorci različnih kultur, gre pri Kravosu za *individualizacijo*, osamitev pred »strupom« stvarnosti, ki je pozabila na svojo mnogotero identiteto.

Prav na isti način lahko razumemo tudi potrjevanje enosmerne identitete Trsta, ki ga pesnik zelo ironično in z značilno besedno igrivostjo podaja v pesmi *Na molu Audace*:

Po vodi se prikazujejo
morski dežniki –
ženske prsi, ženske riti.

Na molu so fantiči
s svojimi palicami –
ribo nataktni, ribo uloviti.

Na nebu je čadasto sonce –
je lina svetlobe,
ko gledaš iz riti.
(Bandelj, 2009, 68)

Tu se je treba najprej pomuditi ob naslovu, ki kliče spet na referencialno primerjavo z Miroslavom Košuto. Če je Košuta v svoji pesniški vznesenosti prekrstil Molo Audace nazaj v Molo San Carlo, ga Kravos razvezuje od stanja idealizacije. Tudi podobe v pesmi izgubljajo žlahtno patino časa in se predstavljajo v surovi in sarkastični mesnatosti: favna (morski dežniki), telesa brez obličja (ženske prsi, ženske riti), atavistična primitivnost (ribo nataktni, ribo uloviti) in vremenska funkcionalnost (sonce – lina svetlobe), ki je čudovita, a grenka metafora za zaprti Trst, ki mu pesnik daje celo surovo, a učinkovito oznako »riti«.

Kravos želi s tem ironičnim početjem izraziti jasno distanco do povedanega, a vendar ne z držo, ki je pasivno pripovedovalna, temveč aktivno razmišljujoča. Njegov lirski subjekt, ki je življenjski, realističen in vitalističen, spoznava brezizhodnost in razvrednotenost realnosti in se z njo spopada na isti način. Podobe, ki jih niza, skušajo v svoji artikulirani govorici nalašč odgrniti patino nostalgčnosti, ki se je nabirala ob idealistični podobi Trsta, ki je sicer v zavesti ljudi še vedno kontroverzna. Miran Košuta (2010, 147) pravi, da je še danes Trst vsakogaršnja in nikogaršnja zemlja, polna različnosti, izjemnosti in protislovnosti, bogastva in gorja. Kravos se raje odloči, da bo v svoje pesništvo sprejel tisti Trst, ki je najbolj uboren, ker je zaprt vase in spušča v eter le sapico svoje zatohle in preživete (malo)meščanskosti. Pesnik v svoji poeziji Trstu odvzame blišč preteklosti in mu obleče podobo vsakdanjosti. Opiše pa jo s pretanje-

no miselno distanco, ki ustvarja v bralcu zavest, da se je podoba cesarsko sijočega Trsta definitivno prelevila v mentalno zatohel prostor.

Taka podoba mesta bo ostala v zavesti pesnikov močnejše zapisana in bodo v svojem ustvarjanju izhajali iz nje, ker se bo pri nekaterih dotaknila tudi politično-zgodovinskega dejavnika odnosov med Slovenci in Italijani v Trstu, ki je v večini primerov boleč in travmatičen.

»IZGUBLJENI« TRST ATILIJA KRALJA

Narečni pesnik Atilij Kralj (1929–2008) je v svoji viziji Trsta izkoristil podobo večnarodnosti, toda v negativnem pogledu. Naslov njegove pesmi *Tujc dama'* (*Tujec doma*) implicira in uvaja pomensko nasprotje kozmopolitizmu ali načelno apolidskost tržaškega človeka, pravzaprav pa aludira na nezmožnost lastniške enoznačnosti. Trst Atilija Kralja je torej v motivno še bolj zaprt kot Kravosov, po ideji pa bolj odprt od Košutovega. Če prikrimamo izpovedi Mirana Košute (2010, 147–148), ki pravi, da Trst nima poguma in volje, da bi presnoval svojo bolečino, travme preteklosti in samopomilovanje, da bi pokukal čez utesnjujoče plotove obmejnega nacionalizma ali ideološkega manihejstva, se znebil prisilnega jopiča italijanskega branika pred grozečo »slovansko nevarnostjo« in zadihal z evropsko polnimi pljuči, lahko takoj izmerimo klimo, ki veje v sodobnem Trstu in ki jo tudi Atilij Kralj poskuša ubesediti prek scene iz gostilniškega življenja:

Z anim m'tkam s'n piju kafe
une dan u bar pr France
k'r slučajno pride uan
an diškorš uat minorance!

Ja! Da kaj? Da tu ... da uno ...
čujte Viii ... Vi ste med tisti
ki ne zna da muj prenuono
jemo je grunt na Via Battisti!

In t'n dual u Campo Marzo
k'mr uabni tranvaj
obdelavo suaje trte
in si rihto suj tokaj!

Ma ... la sa?! Mi, no savevo!
Zdej ki znste lohko greste
naše mesto je biu prej Trst
puatle Triest in ... zdej Trieste!!!
(Kralj, 1996, 18)

Poceni politična vizija, ki prihaja na dan iz teh verzov, ki zvenijo sicer ironično, toda mejijo na sarkazem,

je le produkt pet desetletij dolgega propada večplastne tržaške duše v prid italijanski kulturi, ki je Trst naredila za svojega in mu odrekla večstoletno multinacionalno prisotnost in pripadnost. Za Kralja je italijanska avtarkija nad Trstom nesprejemljiva in postavljena na raven stereotipa italijanske kulturne ignorance, kar ljudsko preprosto izraža v italijanskem *intermezzu* verzov s pregovornim »Ma ... la sa?! Mi, no savevo!« (»Saj veste ... Nisem vedel ...«), kjer je pa odgovor prav tako ljudsko preprost in poveden in bi ga lahko v zborni slovenščini prepisali takole: »Zdej, ko veste, lahko tudi greste, naše mesto je bil prej Trst, nato Triest, šele zdaj je Trieste!«

Pesnik se sicer v teku celotnega besedila obregne ob v podtekstu izražene žaljive misli italijanskega sogovornika in zgodovinsko dokazuje slovensko prisotnost v Trstu v okviru prednikov lirskega subjekta (ali avtorja samega?). Pesem se torej dotakne travme neizživetega narodnostnega oblikovanja mesta Trst, ki je tako ostal pri Kralju le *izgubljeni* prostor preteklosti, ki v sedanosti ni premeren za nič drugega kot za obujanje starih travm, ki se iz generacije v generacijo prenašajo na ravneh obeh močnih tržaških narodnosti, italijanske in slovenske. Bitka med temi travmami pa je že stalnica v slovenski tržaški literaturi, saj je zaznavna v marsikaterem tekstu, ki ni le pesniški.⁴

Postopoma se tako Trst prelevi v urbano pokrajino, ki izgublja idealistični naboj in lastno večplastno identiteto in postaja vse bolj prostor spopadanja ali pozabljanja, kjer je njegov prebivalec obsojen na narodno apolidskost ali preprosteje na to, da je »tujec doma«.

»URBANI« TRST JURIJA PALJKA

Z Jurijem Paljkom (r. 1957) in njegovo pesniško zbirko *Soba 150* (1986) se podoba Trsta v književnosti Slovencev v Italiji radikalno preobrne. Od nostalgije po sloviti preteklosti in ironije nad sedanostjo se zavest pesnikov zaustavi ob urbani realnosti in mesto dobi popolnoma drugačno vlogo. Paljk je svojo prvo zbirko naslovil *Soba 150* po številki sobe v tržaškem študentskem domu, kjer se je na začetku osemdesetih let zbiral generacija ustvarjalcev in intelektualcev, ki so takrat študirali v Trstu. Gre torej za izrazito študentsko doživljajsko poezijo, ki Trst razume kot okvir prizadevanj peščice mladih, da bi v njegovo urbano vsakdanost prinesli nekaj kulturnega ozračja. Tudi njihova neuspešna pot je zaobjeta v tekstu Paljkove pesmi *Trst by night*:

Trst by night.
Par lovač v ulici Roma.
Nekaj slovenskih kulturnikov okrog trga Oberdan.
O novih knjigah govore.
Trst by night.

4 To je predvsem razvidno iz dramskih, predvsem dramsko satiričnih besedil. Bogomila Kravos se pri tem podrobneje zaustavlja v članku *Tržaški tekst* in Kobalova drama *Afrika ali na svoji zemlji* (Kravos, 2010, 147–150).

»Avtobus na Opčine?«

»Ob 24.30.«

»Hvala!«

»Nič.«

Da, nič.

Trst by night.

In motne, ribje oči pijanih, vojaških dni.

Slovenska kultura pa sploh!

Trst by night.

Greetings!!!

(Paljk, 1986, 37)

»Razgledniška« vsebina modernistično zasnovane lirike goriškega pesnika je popolnoma različna od refleksij njegovih predhodnikov. Pridevniška skromnost (ki je sicer za Paljka značilna), dialoška direktnost in urbana pokrajinska obarvanost dajejo tej pesmi in podobi mesta Trst čisto samosvoj značaj. Urbanost, ki jo opisuje Paljk, ni le topos ali označba prostora, ampak je predvsem vezana na kulturno ozadje. Predvsem ironična (morda nehotena, a učinkovita) zaporedna sopostavitev motiva med »par lovačami v ulici Roma« v drugem verzu in »nekaj slovenskimi kulturniki okrog trga Oberdan« v tretjem verzu, učinkuje kot zanimiva parafraza kulturnega dogajanja, ki je v bistvu – v dikciji lirskega subjekta – le poceni prostitucija.

Navidezna banalnost, ki jo izžareva omenjeni sliki sledeči dialog, pa je le potrditev, da je tržaško kulturno vprašanje le domena neke čudne oligarhije, ne pa identitetna naravnost mesta. Zgovorni so zato podudarki na besedilu »Nič.« / Da, nič«. Ob poudarjanju *niča* se namreč z avtorjem sprašujemo, ali je kulturna barvitost in angažiranost Trsta sploh kdaj bila resničnost. Vsakdanjost, ki jo oriše Paljk, je namreč le »pozdravna razglednica« (»Greetings!«) oz. banalizacija mesta, ki mori celo mlado generacijo iskalcev smisla kulture in literature.

Čeprav je Paljk v teksturi pesmi najmanj sporočilno direkten in najbolj jezikovno oklešččen, gre v upodabljanju Trsta najdlje, saj je njegov simbolni propad povezal tudi s propadom kulture. In to ne le na splošno, temveč specifično. V verzu »Slovenska kultura pa sploh!« je namreč rezimirana občutljivost celotne generacije do nemoči slovenske kulture v Trstu, ki ni le zavest o ubornosti (slovenskega) kulturnega potenciala v sicer že pošteno italijansko obarvanem mestu, ampak tudi zavest o tem, da je kultura nezadostno estetsko dopolnilo temu, kar bi morala biti etična rešitev tržaške identitetne dileme. Toda, ker tega ni in noče biti, je zaključek pesmi z angleškim pozdravom ponovno oblikovanje podobe razsrediščenega Trsta. Treba je povedati, da se Jurij Paljk kot goriški pesnik postavlja tudi v vlogo zunanjega opazovalca – vsi doslej obravnavani pesniki so namreč bivajsko usodno vezani na mesto Trst, medtem ko je Paljkov fokus delovanja mesto Gorica – in v nekaterih svojih kasnejših pesmih (predvsem v zbirki *Nedorečene-mu* iz leta 1997) obravnava Gorico kot možno alternati-

vo Trstu (»Skoraj bi napisal Trst / a je le Gorica«) s svojo manjšo in zato tudi zgodovinsko mirnejšo pokrajinsko in medkulturno označenostjo.

»POZABLJENI« TRST NADJE ŠVARA

Med manj znane pesnike iz literarnega sistema Slovencev v Italiji prištevamo Nadjo Švara (r. 1967), ki je v zborniku *Burja in kamni* (1987) v soavtorstvu z Ireno Žerjal in Marijo Mislej objavila večje število pesmi, ki razodevajo mladostno iskanje pesniškega subjekta na poti v odraslo življenjsko dobo. Po tej objavi se Nadja Švara kot pesnica ni več oglasila. V sklopu vseh objavljenih pesmi pa najbolj prihaja v ospredje tista z naslovom *Trst*:

Staro mesto.

Oblaki ležijo v večerni jati starih misli.

Žalostno morje pljuska ob že obrabljeno obalo.

Trst.

Zapuščene duše v še bolj zapuščenih ulicah in trgih.

Na tlakovanih cestah se ulije krvav smeh, ki je takoj zatrt.

V melanholičnem zraku zadonijo strelj.

Prvi strel.

Krvave oči se ozrejo po mozaiku starega neba.

Trst, preveč si ljubil svoje ime.

Drugi strel.

Prelomljeni molk spet odpira otrple ustnice.

Trst.

Zakaj rušiš svet, ki ti pripada?

Tretji strel.

Plameni roparske krutosti so se vneli po ulicah in trgih.

Zakaj zatiraš mlada življenja?

Kdo bo danes žrtev?

Te samo ta uganka razveseljuje?

Trst.

Pozabljeno mesto?

(Švara, 1987, 56)

Jezik, ki ga avtorica izbere za predstavitev svojega motiva, je bolj pripoveden. Okoli Trsta zgradi figuro trojnega strela in prikaže mesto kot fagocitirajočo pošast, ki se obrne proti svojemu sebstvu in proti otrokom, ki jih rojeva. Trije strelj, ki »zadonijo v melanholičnem zraku«, nosijo s seboj tudi tri temeljna identitetna vprašanja, ki si jih poosebitev mesta Trst upravičeno zastavlja.

Prvo vprašanje je sicer postavljeno kot trditev, vendar z jasnim ciljem, da prebudi v bralcu razmišljanje. »Trst, preveč si ljubil svoje ime« lahko namreč pomeni le ugotovitev, da je stanje trenutka le posledica samozadostnega odnosa do preteklosti, ki je mesto zvezalo z zaprtostjo, o kateri govorijo že prej obravnavani pesniki. Švarova te ugotovitve strne v obsodbo egocentrične in vase zagledane usode Trsta, ki se je toliko ukvarjal z vprašanjem sebe, da je prav vprašanje o sebi postalo njegova identiteta.

Drugo vprašanje je že posledica: »Zakaj rušiš svet, ki ti pripada?«

Zaradi obnašanja preteklosti je Trst v sedanosti postal mesto, ki ruši lastno identiteto. Izjava je jasna, če jo primerjamo s pesniškimi podobami Trsta starejših pesnikov. Egocentrična podoba mesta se je obrnila proti sami sebi in začela gniti od znotraj.

Tretje vprašanje pa je obrnjeno navzven: »Zakaj zatiraš mlada življenja?«

Generacijski pesimizem in deziluzija dosejata tu najvišjo točko. Najmlajše generacije, ki so pregovorno odgovorne za nov pogled na družbene, kulturne in posledično tudi literarne silnice, so v Trstu obsojene na neizbežen propad, ker jim mesto ne nudi svežine prihodnosti, ampak le notranjo gnilobo vrednot preteklosti, ki so preživete, prešle ali v najboljšem primeru neuresničene ali neuresničljive. Nadja Švara postane s svojo pesmijo glasnica celotne generacije, ki pripravlja prihodnost Trsta z vprašanjem o njegovem smislu. Retorična vprašanja, ki se pojavljajo na koncu pesmi (»Kdo bo danes žrtev? / Te samo ta uganka razveseljuje? / (...) / Pozabljeno mesto?«) želijo obuditi prihodnost Trsta, ki zaenkrat ostaja *pozabljeni* prostor.

Toda njena na skrito izražena želja po odgovoru je ostala brez odziva. Literarno gledano je Trst v poeziji Slovencev v Italiji popolnoma izgubil smisel obstoja in se niti kot nostalgija preteklosti ne pojavlja več.⁵ Ostaja le odprto vprašanje, ki ga Švarova skupaj s celotno generacijo dvajsetletnikov (izpred dvajsetih let ...) postavlja negotovi prihodnosti. Morda se bo odziv nanj kdaj pa le od nekod pojavil.

SKLEP

Skozi poezijo slovenskih pesnikov in pesnic, ki delujejo oz. so delovali v sistemu književnosti Slovencev v Italiji, je razvidno, da se je vloga Trsta počasi, a nezadržno postavljala v ozadje. Od začetnega idealiziranja in postopnega izgubljanja simbolne zavesti Trsta se v

generacijah pozna soočanje z realnostjo in protiidealistično razmišljanje, ki pripelje mesto Trst od Košutove multikulturalnosti do vprašanja smisla njegovega obstoja pri Nadji Švara.

Vrednotenje Trsta se tako spremeni v njegovo razvrednotenje, ki pa ima zelo močno funkcijo. Gre namreč za razvrednotenje, ki spregovori o zgodovinski podobi Trsta, ne samo o njegovi namišljeni simbolni vrednosti. Zdi se, kot da je v mišljenju pesnikov in njihovih lirskih subjektov Trst v teku časa, predvsem v zadnjih petdesetih letih, izgubil edinstveno priložnost, da bi postal mesto v stičišču kultur, narodov in svetov. Deziluzija, ki prihaja na dan iz pesniških tekstov, je namreč posledica realnega idejnega spopada tržaškega mesta s svojo dvojno oz. večplastno kulturnostjo, ki je prišla do izraza le literarno ali kulturno zgodovinsko, vendar brez učinka za politiko in vsakdanjo kulturo. Ker je Trst izgubil svoje temeljno poslanstvo mesta na stičišču, se je njegova vloga spremenila in je iz *odprtega* prostora postal *pozabljeni* prostor. Pesniki, ki smo jih obravnavali, so črpali navdih iz kolektivne zavesti in ustvarili nekaj presenetljivo močnih podob, ki so ovekovečile razvoj mesta Trst v poeziji Slovencev v Italiji. Bolj kot za razvoj oz. evolucijo pa gre v tem primeru za involucijo, ki je sama po sebi dovolj povedna, saj gre za razvrednotenje, ki obenem tudi vrednoti. Skozi poezijo namreč lahko razumemo težko situacijo Trsta kot simbola ali Trsta kot toposa, v katerem je človeku dano živeti in preživeti.

Najbolj pa bode v oko dejstvo, da se Trst v poeziji Slovencev v Italiji ne pojavlja več kot samostojna podoba, kar lahko govori o resnici, ki jo izraža njegova nazadnje uporabljena podoba »pozabljenega« mesta. Če pa na situacijo gledamo s pozitivnega vidika, lahko razumemo, da je to, kar imamo za idealno podobo Trsta, dejansko še neuresničeno in lahko še pričakujemo realnost tistega večkulturnega Trsta, mesta v stiku, ki morda ni Trst preteklosti, temveč Trst svetle, verjetno daljne, a – nadejamo se – bližnje bodočnosti.

5 Tu gre poimensko navesti sodobne goriške in tržaške pesnike, ki so se s prvo zbirko pojavili pozneje od obravnavanih. To so Ivan Tavčar (1943), Vesna Primožič (1969), David Bandelj (1978), Antonia Vončina (1943), Majda Artač Sturman (1953), Andrej Kralj (1977), Aleksander Furlan (1934) in Zora Tavčar (1928). Pri njih se podoba Trsta včasih pojavlja le kot neimenovano geografsko ozadje. Šele leta 2011 srečamo pri Zlatki Obed Lokatos v zbirki *Ob vodi in kruhu 2* pesem z naslovom *Morda Trst*, ki implicira ponovno prebujenje Trsta kot »objemajočega« mesta in kar pritrjuje možnosti, da se bo podoba Trsta v prihodnosti morda le obrnila v pozitivno smer, vezano na večkulturno realnost mesta.

(DE)VALUATION OF THE IMAGE OF TRIESTE IN THE CONTEMPORARY POETRY OF SLOVENES IN ITALY

David BANDELJ
Via Palladio 19, 34170 Gorizia, Italy
e-mail: dbandelj@yahoo.it

SUMMARY

The aim of this article is to depict the development of the motif of Trieste in the poetry of Slovene authors in Italy. Its image represents a distinctive continuity which sporadically appears in the poems of different authors. The hypothesis that the article puts forward is based on the expectation that the development of the image of Trieste since the end of World War II through the present day would be marked by increasing openness and cosmopolitanism. However, after an examination of the poems of these authors who have been publishing since approximately the 1960s, the expected dimension of the image of Trieste vanishes. In the last fifty years, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk, and Nadja Švara have drawn the motif of Trieste in a surprisingly contemporary manner and depicted its path of development in a manner that runs contrary to the expected positive portrayal. In Košuta's nostalgic ideal of an "open" Trieste, Kravos' realistic "closed" Trieste, Kralj's Trieste with its "lost" identity, Paljk's banally "urban" Trieste, and Švara's "forgotten" Trieste we can find the origins of involution and devaluation of the image of the city and its role in Slovene cultural consciousness and consequently, Slovene history. Trieste has lost its primary mission as a city at the intersection of routes and its role has changed: from open space it has become forgotten space. The inspiration of these authors, which has been drawn from the collective consciousness, shows that over the course of time (in particular in the last fifty years) Trieste has missed the unique opportunity of becoming a city at the intersection of cultures, nations, and worlds. The disillusion which breathes from these poetic texts is a consequence of a real conflict of the city of Trieste with its twofold or multifaceted cultural character that only emerged in literary texts and cultural history but never had any real effect on politics or quotidianity.

Key words: literature of Slovenes in Italy, contemporary poetry, image of Trieste, Miroslav Košuta, Marko Kravos, Atilij Kralj, Jurij Paljk, Nadja Švara

VIRI IN LITERATURA

Ara, A., Magris, C. (2007): Trieste. Un'identità di frontiera. Torino, Einaudi.

Bandelj, D. (ur.) (2009): Rod lepe Vide. Antologija sodobne poezije Slovencev v Italiji. Ljubljana, Študentska založba - JSKD.

Bandelj, D. (2010): Literature of Slovenians in Italy: A Subsystem of Slovenian Literature or a Supranational System? *Interlitteraria*, 15, 432–441.

Bernik, F. (ur.) (1984): Trst v Slovenski poeziji. Koper, Lipa.

Bogaro, A. (2010): Letterature nascoste. Storia della scrittura e degli autori in lingua minoritaria in Italia. Roma, Carocci.

Cankar, I. (2001): Očiščenje in pomlajenje. V: Pirjevec, M.: Tržaška knjiga. Ljubljana, Slovenska matica.

Košuta, M. (1976): Pričevanje. Koper, Lipa.

Košuta, M. (2005): Slovenica. Trieste - Reggio Emilia, EST-Diabasis.

Košuta, M. (2008): E-mejli. Eseji o mejni literaturi. Maribor, Litera.

Košuta, M. (2010): Mikrofonije. Trst, ZTT.

Kralj A. (1996): Še druge pagrantane na risalne mize. Trst, samozaložba.

Kravos, B. (2010): Tržaški tekst in Kobalova drama Afrika ali Na svoji zemlji. V: Zupan Sosič, A. (ur.): Sodobna slovenska književnost 1980–2010. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Kravos, M. (1969): Pesem. Maribor - Trst, Obzorja - ZTT.

Paljk, J. (1986): Soba 150. Gorica, SMREKK.

Paternu, B. (1999): Od ekspresionizma do postmoderne. Ljubljana, Slovenska matica.

Pirjevec, M. (1992): Na pretoku dveh literatur. Trst, ZTT.

Pirjevec, M. (ur.) (2001): Tržaška knjiga. Ljubljana, Slovenska matica.

Pogačnik, J. (1972): Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo. Trst, Zaliv.

Rojc, T. (2010a): Slovenski literarni Trst in njegov dvojnik: Trieste. Nemogoč dvogovor? V: Koledar 2011. Gorica, strani.

Rojc, T. (2010b): Razmik Trst/Gorica/Čedad – Ljubljana v književnosti Slovencev v Italiji: železna pregrada? V: Novak Popov, I. (ur.): Vloge središča. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije.

Švara, N., Žerjal, I., Mislej, M. (1987): Burja in kamni. Trst, samozaložba.

Toroš, A. (2010): Podoba Trsta v slovenski poeziji prve polovice 20. stoletja. V: Novak Popov, I. (ur.): Vloge središča. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije.